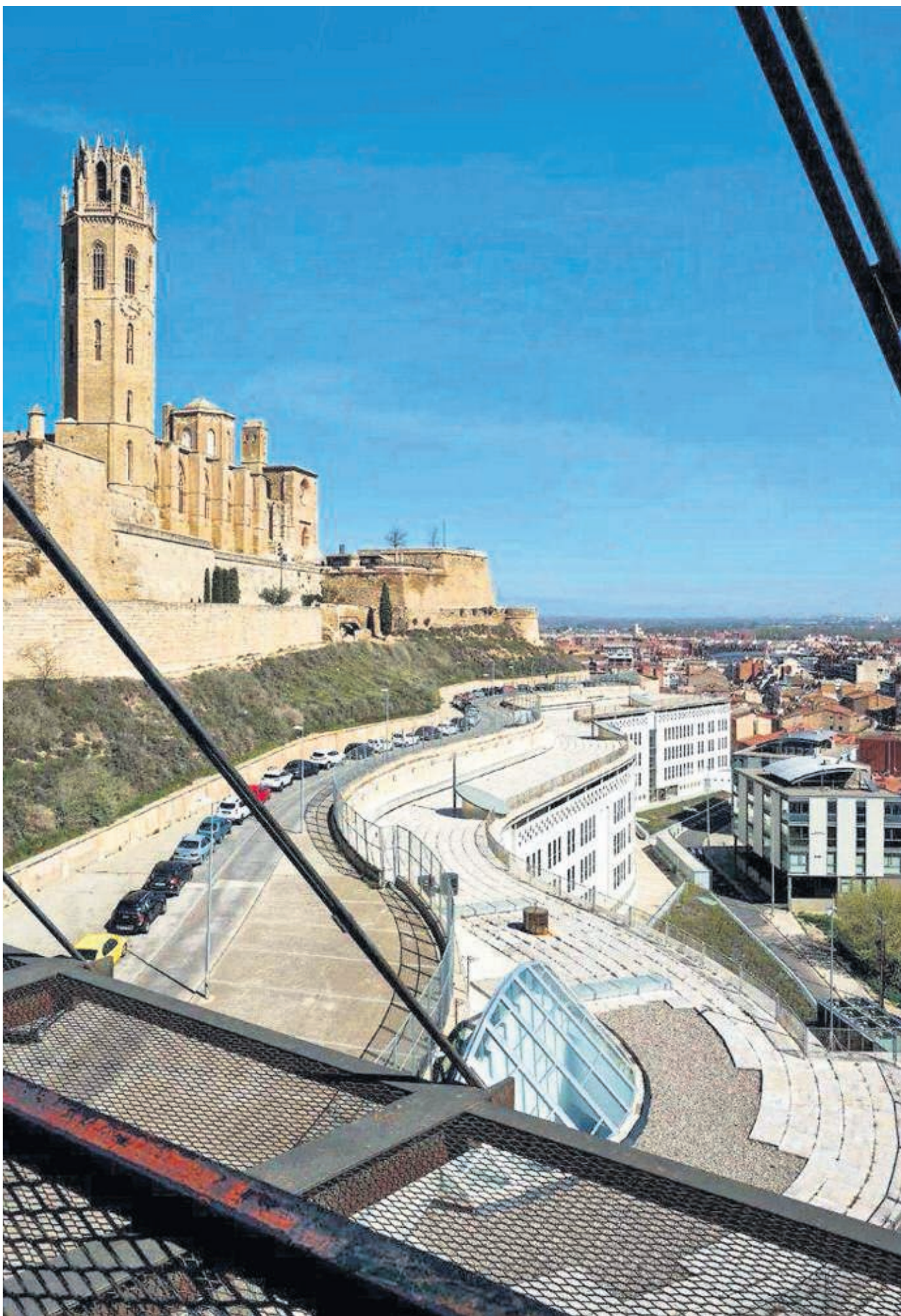

Quadern

Nº 1.722
DIJOUS
12 D'ABRIL
DEL 2018

elpais.cat

ARQUITECTURA PER A UN NOU CÀNON

Un gran volum posa en valor 117 joies d'edificis i projectes construïts els últims 80 anys a Catalunya més enllà de les obres ja reconegudes.

Blanca Cia

La incomprensió que va despertar el pavelló d'Alemanya al costat de la font monumental de Buïgas a l'esplanada de Montjuïc a l'Exposició Universal de 1929 de Barcelona, envoltat d'edificacions clàssiques, va ser tal que el projecte dissenyat per Mies van der Rohe va ser un dels primers que va ser desmuntat quan es va acabar la fira. El pavelló va trencar amb el sistema constructiu de l'època i va marcar el dràstic canvi cap a l'arquitectura moderna i el divorci del neoclassicisme i el noucentisme, els corrents predominants en les primeres dècades del segle passat. El pavelló, que va tenir un gran èxit internacional, va anar a terra. No obstant això, el seu impacte no es va esborrar i durant dècades, en cercles acadèmics i professionals de l'arquitectura, es va debatre la necessitat de reconstruir-lo. Una idea que finalment va veure la llum de la mà de l'alcalde Pasqual Maragall i de l'arquitecte Oriol Bohigas. L'any 1983 se'n va iniciar la reconstrucció sota la batuta de Solà-Morales, Cirici i Ramos, que van reinterpretar el projecte de Mies van der Rohe. Aquest pavelló és, precisament, la primera "joia" que es troba en el gran volum *Joies de l'arquitectura catalana contemporània*, editat per l'Enciclopèdia Catalana dins la sèrie *Joies de l'art català*. Un viatge al llarg dels últims 80 anys de l'edificació i de projectes urbans amb Joan Busquets com a director de la publicació, que ha comptat amb un equip de nou col·laboradors per explicar 117 obres, seleccionades com els millors exponents de l'arquitectura moderna.

Un cànon que va més enllà de l'obra de professionals i docents reconeguts nacionalment i internacionalment perquè n'inclou molts altres que van contribuir a l'arquitectura entesa com una eina social. Un element no només constructiu sinó capaç d'influir en la qualitat de vida. El volum fa un recorregut que arrenca a finals dels anys vint del segle passat i que arriba fins al recent premi Pritzker, que va reconèixer la feina del despatx RCR (Ramon Vilalta, Carme Pigem i Rafael Aranda). És divers, abasta edificis d'habitatges col·lectius, cases unifamiliars, museus, biblioteques, mercats i espais públics de localitats de Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona en un esforç per reflectir-ne l'impacte global.

REPORTATGE

VE DE LA PÀGINA 1

Són 117 joies, però n'haurien pogut ser el doble. “El procés de selecció va ser el que ens va costar més, per triar l'arquitectura de més qualitat i poder-la explicar. Per exemple, en els habitatges unifamiliars hi ha molta banalitat i vam haver de buscar amb lupa”, comenta Joan Busquets, arquitecte, catedràtic d'Urbanisme i Ordenació de Territori, Premi Nacional d'Urbanisme el 1981 i un dels caps pensants de la transformació de Barcelona amb els Jocs. Busquets va ser el responsable d'Urbanisme a l'Ajuntament en els anys que es va dissenyar bona part d'aquell canvi, de 1983 a 1989.

“El modernisme era l'expressió de l'arquitectura per encàrrec de la burgesia, i el seu univers d'influència era aquesta classe social. L'arquitectura considerada ja moderna, a partir de mitjan anys vint i sobretot dels trenta, recull les influències dels corrents europeus i és pensada per atendre les demandes més àmplies del conjunt de la societat. Aquest és el motor del canvi”, comenta. Els primers compassos els va marcar l'avantguardisme del GATCPAC amb arquitectes com Josep Lluís Sert, Sixte Illescas, amb la seva Casa Vilaró (1928), o Ricardo de Churruga, amb una altra de les joies que s'expliquen al llibre, l'edifici Diagonal (1934): “Van ser els anys de la col·laboració amb Le Corbusier, a qui Sert, que el venerava, va discutir el seu projecte d'una casa, un arbre, perquè era un sistema que no es podia aplicar a Barcelona”.

Va ser la República la que es va identificar més amb la renovació arquitectònica i social. D'aquesta època en són bons exemples la Casa Bloc de Sant Andreu (1931-1936), dels arquitectes Sert, Josep Torres Calvé i Joan Baptista Subirana, o el Dispensari Antituberculós (1933) de Ciutat Vella, dels mateixos autors, dues obres que explica el llibre. I altres, menys conegudes, com un edifici d'habitatges de Ramon Puig Gairalt a l'Hospitalet d'aquesta mateixa època. Amb tot, no va deixar de ser un període experimental amb un impacte més gran de debat i pedagògic que no pas real al territori i la societat. “El mèrit dels *gatpacquians* va ser que van desenvolupar una línia pròpia i van combinar les tendències de l'arquitectura europea amb la tradició viva catalana que es manifesta en l'ús del material o en la inclusió de tècniques constructives pròpies com la volta catalana”, subratlla Busquets.

La Guerra Civil i la postguerra va truncar aquesta tendència i els nous aires van arribar a estar prohibits, de manera que la influència del GATCPAC es va veure a l'estranger de la mà, entre altres, de Sert, que es va exiliar. La recerca i la renovació es va experimentar només en cases particulars construïdes per pocs arquitectes, com ara Josep Antoni Co-

Quatre de les joies del llibre: a la portada, la transformació urbana de l'entorn de la Seu Vella de Lleida, amb l'edifici dels jutjats a la muralla. A dalt, una vista del polígon de Bellvitge. Al centre, la Casa Gomis (La Ricarda) al Prat de Llobregat, i la Casa Bastida, a Begur. / LLUÍS CASALS

derch i Josep Maria Sostres. L'arribada de la immigració interna d'Espanya a les grans ciutats, entre elles Barcelona, es va resoldre amb la proliferació dels suburbis, que en el llibre es defineix com “l'arquitectura sense arquitectes”.

La creació del grup R, a partir de 1951, va ser el que va donar a l'arquitectura la capacitat de ser una eina socialment útil per construir la ciutat, amb un estol de professionals que van deixar empremta amb les seves construccions. Algunes d'aquestes joies que apareixen al llibre són la Casa Ugalde (1951), a Caldes d'Estrac, o la Casa de la Marina, un bloc de pisos (1951) a la Barceloneta, totes dues de Coderch; un grup d'apartaments a Torredembarra de Sostres (1954), el Mas Vidal, una casa unifamiliar a Vall-llobrega de 1958 construïda per Josep Pratmasó, o la Casa Gomis (La Ricarda), del Prat de Llobregat, d'Antoni Bonet, que la va construir entre 1953 i 1962. Era l'època en què començaven a despuntar joves professionals com Oriol Bohigas, Josep Martorell o Manuel Ribas Piera. “Alguns d'ells, especialment Coderch, Moragas i Bohigas, van ser els líders, amb un paper que va més enllà de l'arquitectura perquè hi ha un fort component social, és un objecte que intervé en la societat”, apunta l'autor del llibre. Aquesta consideració és el que propicia el naixement de l'Escola de Barcelona, amb despatxos d'arquitectes associats com MBM—Martorell, Bohigas i Mackay—Correa-Milà, Clotet-Tusquets-Cirici-Bonet i Mora-Piñón-Viaplana, entre d'altres.

Un temps en què conviu el barraquisme salvatge per acollir una allau de persones: entre 1961 i 1965 van arribar a Catalunya 800.000 immigrants d'altres llocs d'Espanya. Una degradant realitat que cohabitava amb l'experimentació en edificis i projectes tan singulars com —una altra de les joies— l'edifici Walden de Ricardo Bofill, que crea un tipus d'habitatge gens convencional. De la dècada dels seixanta són altres obres com el polígon de Montbau, que va aixecar el Patronat Municipal de l'Habitatge entre 1957 i 1965, sota la direcció dels arquitectes Joan Bosch i Pere López Iñigo, seguint el model de ciutats alemanyes. Fruit de la mateixa urgència és una altra de les joies del llibre, el polígon de Bellvitge que es va aixecar entre 1964 i 1975 a l'Hospitalet pels arquitectes Antoni Perpinyà, Xavier Busquets, Pere Llimona i Xavier Ruiz. “El vam seleccionar com a joia perquè va néixer com un sistema edificatiu genèric i banal que amb els anys i la cura de les associacions de barri i l'ajuntament s'ha convertit en un tros de ciutat esplèndid”, comenta Busquets.

L'autor insisteix que el llibre no pretén ser una guia sinó una eina, adreçada a un públic general, per explicar que l'arquitectura mo-

derna ha estat un agent de canvi social: “Crec que el mèrit de l'arquitectura contemporània catalana és que ha sabut donar resposta a les necessitats. Ha estat un mitjà de transformació social i de millora dels espais on es viu”. Una cosa que es va començar a forjar amb el moviment de protesta veïnal dels anys setanta, que va comptar amb un considerable suport de sectors professionals de l'arquitectura, que van crear espais de debat i publicacions amb alguns noms destacats com Salvador Tarragó o Jordi Borja. Una *join venture* que va funcionar i que va arribar a paralitzar plans especulatius, com el Pla de la Ribera del Poble nou. Del període dels setanta són bastants de les “joies” recollides en el llibre, d'Esteve Bonell, Sert, Jordi Garcés, Elies Torres, Enric Sòria o José Antonio Martínez Lapeña.

“El canvi més important, sens dubte, va arribar de la mà dels ajuntaments democràtics, que van donar prioritat a tot el que faltava, especialment equipaments de salut i escoles, assistencials, culturals i una política general d'espais públics, com jardins i places, de qualitat. Barcelona va tenir la iniciativa i altres ciutats la van seguir”, relata Busquets. Per això, és a partir dels vuitanta quan les “joies” que destaca el llibre es reparteixen d'una manera molt més equilibrada pel territori, perquè les transformacions es van afrontant de mica en mica. Tota una nova generació d'arquitectes projecta obra a Barcelona i en altres localitats: Enric Miralles, Carme Pinós, Josep Llinàs, Ignasi de Solà-Morales, Beth Galí, Moisès Gallego, Josep Lluís Mateo, Eduard Bru, Enric Sierra i Rafael Cáceres, entre altres.

El debat i la posada en pràctica de com rehabilitar els centres històrics i les indústries que queden obsoletes és molt viu. Si a Barcelona s'afrontava la reconversió de la Fàbrica i Coats pels arquitectes Manuel Ruisánchez i Francesc Bacardit a principis del mil·lenni, a Girona se situava la biblioteca de la Universitat pels arquitectes Jordi Bosch i Joan Tarrús al costat de l'antic convent de Sant Domènec, reconvertit en ús universitari. A principis de la dècada dels vuitanta Lleida va afrontar la reforma urbanística que envolta la Seu Vella, una intervenció —joia al llibre— que porta la signatura dels arquitectes Roser Amadó, Joan Busquets, Lluís Domènech Girbau i Ramon M. Puig Andreu. Mentre a Barcelona s'escometien projectes d'escala molt diversa, amb múltiples intervencions per a la preparació dels Jocs Olímpics, a Móra d'Ebre José Antonio Martínez Lapeña i Elías Torres construïen un hospital. Al mateix temps que a la capital s'afrontava la darrera construcció del Museu Picasso per Jordi Garcés, als últims anys de la dècada passada, a

A Tortosa, l'antic mercat del barri de Ferreries va ser reconvertit en un centre cultural. La solució va ser crear un nou volum que contrasta amb el vell edifici. A sota, Lluís Casals, autor de la majoria de les imatges del llibre.

/ LLUÍS CASALS / JOAN SÁNCHEZ

El llibre, en dades

- ▶ **10 autors i col·laboradors:** Joan Busquets, Francesc Baqué Ramis, Lluís Domènech i Girbau, Albert Fuster i Martí, Carolina B. García Estévez, Julio Garnica González-Bárcena, Eulàlia Gómez Escoda, Arcadi Pla i Masmiquel, Pere Joan Ravetllat Mira, Carme Ribas Seix, Josep Maria Solé Gras.
- ▶ **117 edificis i espais.**
- ▶ **225 referències d'arquitectes.**
- ▶ **444 fotografies.**
- ▶ **595 euros.** El volum no és a les llibreries; es ven per la xarxa comercial d'Enciclopèdia Catalana.
- ▶ **2.000 exemplars editats.**

Tortosa Olga Felip i Josep Camps afrontaven un modern centre cultural al barri de Ferreries, paret amb paret amb l'antic mercat. Les joies d'aquestes dècades en el llibre són moltes: “Les ciutats madures han anat evolucionant seguint els corrents globals. Han passat de ser obreres i s'han convertit en ciutats amb caràcter, com Sant Boi, Viladecans o Castelldefels”, sosté Busquets.

No hi ha molts edificis institucionals. “És una de les característiques de Catalunya, probablement perquè Barcelona no és capital d'un estat. Aquesta realitat, juntament amb el gust per certa contenció i discreció, ha donat, en general, un bon resultat en el conjunt de l'arquitectura moderna perquè s'ha fet a escala i responent al que cal”, afegeix Busquets, bastant crític amb fenòmens de cert monumentalisme i “fora d'escala”, com el model de València.

Si durant els primers anys, fins i tot dècades, dels ajuntaments democràtics la tasca dels consistoris per arrencar les transformacions va ser determinant, després la iniciativa ha descansat més en el sector privat. “Històricament la ciutat sempre ha estat un producte molt privat. Fins al Pla Cerdà ho va ser. Quan es va obrir l'Eixample, en les comissions de cada zona hi havia set propietaris per dos representants de l'Ajuntament, que controlaven que les clavegueres i les infraestructures anessin per on havien d'anar. El sector públic ha de posar les regles i el privat les ha de seguir”, reflexiona l'autor del llibre, que conclou: “L'avantatge de l'arquitectura és que saps que les ciutats quedaran, perquè el que s'hi fa són capes que van canviant”.

Un fotògraf pioner

B. C. Un dels elements que destaca de *Joies de l'arquitectura catalana contemporània* és la qualitat de les fotografies, moltes d'elles a tota pàgina. L'autor de la immensa majoria d'elles, a excepció de les cedides per arxius fotogràfics i particulars, és Lluís Casals, un dels primers professionals de Catalunya i Espanya de la fotografia arquitectònica. Una especialitat que ha tingut una evolució paral·lela a la professió de construir edificis i espais i del disseny d'objectes. “El 1972, quan vaig començar, erem quatre, Català-Roca a Catalunya i Paco Gómez i Nicolás Muller a Madrid. Coderch, per exemple, es feia les seves pròpies fotografies. A partir de la dècada següent, amb el boom dels projectes a partir dels ajuntaments democràtics i la necessitat de tot, es va disparar el treball fotogràfic”, explica. Els seus primers passos van ser en revistes del sector i encàrrecs de docents, com ara diapositiuvar fotografies de revistes internacionals per explicar-les a classe. “No hi havia gaires referents. El nord-americà Julius Shul-

man era un d'ells, i per a mi un altre de molt important per la seva manera d'entendre la fotografia va ser Walker Evans, encara que el seu treball no tenia res a veure amb l'arquitectura sinó més aviat amb el documental. M'agradava, sobretot, per la força de les imatges i la humilitat”, apunta. Aquesta humilitat, explica, és un dels requisits de la fotografia arquitectònica: “Es tracta que la imatge reflecteixi la qualitat de l'obra de l'arquitecte, no del lluïment del fotògraf”. Unes condicions que requereixen, d'entrada, fer un treball a fons perquè cal preparar el terreny: “Diem, mig de broma, mig seriosament, que el 10% de la feina és la fotografia, però que el 90% consisteix a moure mobles, contenidors als carrers, o convèncer a algú perquè tregui el cotxe”. Són fotos, com moltes

de les joies del llibre, nues, amb poques persones.

Casals ha fet llargs viatges en cotxe amb arquitectes i ha recorregut mig món. Ha treballat per a in comptables professionals, com ara Jordi Garcés, Lluís Clotet, Carles Ferrater, Rafael Moneo, Oriol Bohigas, Albert Viaplana o Manuel Gallego, entre d'altres. Ha participat en exposicions i ha publicat en revistes especialitzades en arquitectura, com *Croquis*, *Diseño Interior*, *Arquitectura Viva* o *Quaderns d'Arquitectura*, del Col·legi d'Arquitectes.

Va estar sis mesos fent fotografies per al llibre de les joies i va arribar a fer més de 2.000 imatges: “És un procés lent, perquè per a cadascuna d'elles cal buscar el millor moment per facilitar la lectura a l'observador”. Cercar un angle o un enfocament diferent de l'habitual també és important, afegeix. Per exemple, enfilarse a la part alta de l'hotel Hesperia de l'Hospitalet per fer una panoràmica singular de Bellvitge, o a un terrat industrial del Poble nou amb la torre de Jean Nouvel, dues de les imatges que es reproduïen en el volum.